

MOŽNOSTI PREZENTÁCIE KULTÚRNEHO TEOLOGICKÉHO DEDIČSTVA V EVANJELICKÝCH DUCHOVNÝCH PIESŇACH 17. – 20. STOROČIA V KONTEXTE DOBOVÝCH ZMIEN

Slavka Pitoňáková

Každá doba má svoje špecifiká a tie sa dotýkajú aj možností prezentácie (v najširšom kontexte marketingu) produktov nehmotnej umeleckej povahy. Tie sa počas stáročí menili a vyvíjali v nadväznosti na rozvoj masovokomunikačných prostriedkov, ako aj v nadväznosti na nové metódy a formy propagácie, ktoré odrážali aj aktuálne požiadavky publik a cieľových skupín. Predložený článok mapuje rozmanité podoby komunikácie s verejnosťou so zameraním na prezentáciu evanjelických duchovných piesní v období 17. – 20. storočia.

Vo všeobecnosti však možno zjednodušenie povedať, že každý autor „produktu“ mal záujem o to, aby sa jeho tvorba dostala do povedomia verejnosti a ďalej šírila. Diapazón možností v 17. storočí bol značne odlišný od možností, ktoré boli vytvorené nástupom nových masovokomunikačných prostriedkov (zamerajúc sa predovšetkým na technický a technologický aspekt) a ktoré boli vytvorené nástupom nových metód a foriem (mediálnej) prezentácie. Nové technológie súčasnosti prinášajú rôzne zaujímavé možnosti prezentácie, ale história public relations ponúka množstvo príkladov z histórie, keď sa napríklad známe osobnosti intenzívne zaoberali riadenou komunikáciou s verejnosťou a ich riadenú komunikáciu s verejnosťou nemožno označiť za menej prepracovanú/nevýraznú (aj keď s použitím dobových možností prezentácie...).

Napríklad už kardinál Richelieu mal vlastnú tlačovú kanceláriu a na presadzovanie svojich záujmov využíval týždenník, *Gazette*. V súčasnom ponímaní bol „mediálnou hviezdou“ aj Ľudovít XIV. (prezývaný Kráľ Slnko), ktorý sa prostredníctvom tlače, veľkolepých zábav a organizovania kultúrnych eventov zameriaval na (dnešným slovníkom nazvanú) self promotion (propagáciu seba samého). Nemožno opomenúť Napoleona, známeho tým, že dokonale ovládal PR a neváhal využiť nielen noviny, ale aj divadlo, bulletiny, patrónstvo nad umením... len, aby bol verejnosťou vnímaný tak, ako chcel byť vnímaný. Počas histórie ľudstva public relations (termín prvýkrát použil T. Jefferson) využívali šamani, panovníci, politici, umelci... Pre svoje ciele využívali noviny, bulletiny, kalendáre, neskôr rozhlas, televíziu (až internet), počas verejných stretnutí prednášali prejavy, svoje odkazy verejnosti tlmočili prostredníctvom rôznych pamfletov, listov, ale aj v kostolných kázňach. Svojich komunikátorov s verejnosťou mali (a stále majú) priemyselníci, obchodníci aj politici a svojich press agents (tlačových agentov) mali okrem cirkusov aj rôzne atrakcie a divadlá.¹

V kontexte našej témy je podnetné dodať, že prvé použitie slova „propaganda“ sa spája s cirkvou (i keď nie evanjelickou), konkrétne pápežom Gregorom XV., ktorý ho použil pri zakladaní známej kongregácie pre šírenie viery.

¹ PLICHTOVÁ, Markéta. *Public relations v kultúre*. Bratislava: UK Bratislava, 2015.

Ak hovoríme o produktoch nehmotnej umeleckej povahy a ich autorov, nemožno opomenúť vyššie uvedené skutočnosti a na každého tvorcu zároveň nazerať aj ako na komunikátora majúceho záujem na šírení a propagovaní svojho diela v kontexte cieľových skupín v podmienkach doby, v ktorej bolo vytvorené, s ohľadom na ideu, ktorú chce/plánuje tlmočiť cieľovým skupinám. Každý autor si potreboval/potrebuje budovať sieť kontaktov a podporovateľov (dnes možno hovoriť aj o fanúšikoch), vytvoriť správne public relations. (V mnohých prípadoch to súvisí aj so sponzorstvom, v minulosti s mecenáštvom (podporovateľmi), bez ktorého by sa mnohí umelci nemohli venovať svojej tvorbe.)

Pod pojmom duchovná pieseň Laborecký² rozumie: „1. každá pieseň náboženského obsahu – 2. strofická pieseň v národnom jazyku, ktorá tvorí súčasť kresťanskej liturgie.“ Za kancionál považujeme súbor duchovných piesní určených pre kresťanskú bohoslužbu a súkromnú modlitbu. Kancionály sa v Európe objavujú ojedinele už od stredoveku, veľký nárast ich počtu priniesla reformácia v 16. storočí.

Evanjelické duchovné piesne sú umenie reprezentujúce komunitu hlásiacu sa k duchovnému odkazu Lutherovej reformácie. „Jednou z oblastí, ktorú do značnej miery ovplyvnili Lutherove názory a ktorá sa stala predmetom reformy, bola bohoslužobná prax cirkvi, konkrétne cirkevná hudba a duchovná pieseň. Práve tieto dva fenomény – hudba a spev – zohrávajú pri tlmočení právd evanjelia v duchu nového učenia rozhodujúcu úlohu. Svedčí o tom aj výrok, ktorý mal povedať istý jezuita, že „Lutherove piesne zahubili viac duší než jeho kázne“. Luther veril, že aj skrze piesne sa môže zvestovať evanjelium, pretože „noty oživujú text“. Ďalší vývoj v evanjelických cirkvách u nás aj v cudzích krajinách a rozvoj protestantskej hudby najmä v 16. a 17. storočí potvrdzuje túto mienku.“³ Luther so spolupracovníkmi už začiatkom 16. stor. vytvoril základný repertoár nemeckých cirkevných piesní, ktoré k verejnosti začali spočiatku distribuovať prostredníctvom letákov, teda dielo propagovali, umiestňovali na dobovom mediálnom trhu.

O tvorbe slovenských evanjelikov z pohľadu renesančno-ranobarokovej tvorby významný slovenský literárny kritik a historik R. Brtáň napísal, že ju rozvinuli „jednak v oblasti latinských dišpút a disertácií na slovenských i nemeckých latinských školách, jednak začali vydávať knihy české (katechizmy od 1570 — 1634) v Bardejove, Hlohovci, Levoči a inde. Podstatné bolo, že k nim pripájali postupne sa barokizujúce modlitby (i veršované) a najmä strofické a na melódie skladané či prekladané (z latinských a nemeckých predlôh) duchovné piesne. Medzi slovenskými spevcami vynikol najmä Eliáš Láni, vydavateľ Katechizmu r. 1612 (...) (podnes nezvestný), ktorý osobným tónom (...) *Ač jest m é srdce smutné, Ač m n e Pán Bůh ráčí trestati, Takliž já předce v úzkosti, Bud', Bože můj, sám sudce, atd'.*), zmietaný zármutkom, neistotou, nešťastím, vojnou, morom i drahotou, ukrutnosťou tyranov, závišťou i zradou, Turkom i pápežom, psotami a nepokojom, biedami a útlakom, hľadá úľavu jednak v

² LENGOVÁ, Jana. Cithara sanctorum a jej hudobné kontexty v 19. storočí. In: *Slovenská hudba vo vojvodine 2012 - cirkevná hudba vojvodinských Slovákov. 2012. Zborník prác 8. konferencie muzikológov a hudobných odborníkov Nový Sad*. Dostupné na:

<http://www.slovackizavod.org.rs/sites/slovackizavod.org.rs/files/zbornik_2013_preview.pdf>

³ Lutherova dekáda 2016. *Od reformácie k dnešku Prehľad dejín evanjelickej duchovnej piesne*. (1. časť) Dostupné na: <https://www.ecav.sk/files/user/ld_2016_duchovna_piesen.pdf>

ľudovom elegickom tóne (Já jsem jako poustník v hoře, já jsem jako jelen v dole, běžající po údolí, hledající živé vody, Bože, Bože můj !), jednak v žalmické j parafráze (...)

To všetko sú už názvuky barokovej poézie, akú nám predstavil Daniel Pribiš roku 1634 levočským Katechizmom so 116 piesňami, tvoriacimi odrazový mostík Tranovského Phiale i Cithare sanctorum (1635 — 1636 v Levoči), ktoré priniesli echo 10 barokových piesní nemeckých, poľských a sliezsko-moravsko-českých na Slovensko.

Od Lániho a Tranovského Cithary sanctorum sa datuje nebývalý rozkvet dominantnej duchovnej piesne na Slovensku. Cithara sa stala v jadre s českými a z nemčiny preloženými piesňami (časť z latinčiny) nielen najrozšírenejšou a najčastejšie vydávanou slovenskou knihou podnes, ale sa rozmnožovala, zo 414 piesní vzrástla zásluhou nových básnikov a redaktorov na čele s Danielom Sinapiom 1684 a Samuelom Hruškovicom 1743 na bezmála 1000 piesní (v suplementách) a okolo nej vyrastali nové zbierky (Juraj Zábojník, Ján Glosius, Eliáš Mlynárových, Ján Blazius, Matej Bodo a ďalšie) kancionálov, funebrálov (úspešný P. Jakobaeiho), modlitebných pokladov (Hrabovského a Jakobaeiho), lamentácií a pasií atď., hotové barokové množstvá a hromady veršov jednak strofických (piesní), jednak stichických (veršované modlitby v monotónnom oktosylabe, ktorý do piesní prechádzal najčastejšie oktosylabovou „obecní notou“ 8AABB).⁴

Spevník Cithara sanctorum, známy pod názvom Tranovského kancionál, „sa stal (na viac ako na dve storočia, až do r. 1842, keď vyšiel Zpěvník evangelický) jediným kanonizovaným spevníkom slovenského evanjelictva (luteránstva) (...) Okrem predhovoru a registrov má toto prvé vydanie kancionála 700 číslovaných strán s počtom piesní 414. Jeho autor a zostavovateľ, sliezsky exulant, kňaz a básnik Jiří (Juraj) Tranovský (1592 – 1638), ktorý žil na Slovensku od r. 1628, v nej zúročil svoju dovtedajšiu latinskú poéziu. Z hľadiska dogmatického svedčí Cithara o autorovom dôslednom pridržaní sa pravoverného luteránskeho učenia. Pri zostavovaní tohto kancionála použil Tranovský 244 husitských a českých piesní (sám ich upravil po dogmatickej stránke), ďalej 4 Lutherove piesne, 7 slovenských piesní od autorov J. Silvána, O. Cenglera, M. Krišpína a E. Lániho. Ďalších 69 piesní pochádza z iných prameňov a 90 piesní je Tranovského vlastných piesní.

(...) Aj keď sa duchovná pieseň skladala pre potreby širokých vrstiev, netvoril ju „ľud“, ale bola výtvorom umelým. Písali a komponovali ju vzdelaní literáti a hudobníci, učitelia, rektori škôl, kňazi, kantori, organisti. Posledné vydanie Tranovského kancionála z r. 1971 obsahovalo 1305 piesní. Prídavok – doplnok piesní sa objavuje od r. 1768. Posledný („Prídavok nových piesní duchovných ku Tranovského Kancionálu a ku Zpěvníku“) je z r. 1932. Obsahoval 95 piesní, z nich je 70 slovenských piesní. Autorom bol senior L. Šenšel. Význam tohto kancionála pre našu ev. a. v. cirkev spočíva v tom, že dal našej cirkvi nielen bohatú klenotnicu duchovných piesní, ale aj pevný, stabilný bohoslužobný rámec, vďaka čomu

⁴ BRTÁŇ, Rudolf. *Z problematiky slovenského baroka*. Dostupné na: <
https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/120227/SpisyFF_141-1968-1_11.pdf?sequence=1>

*mohla ev. a. v. cirkev prežiť aj ťažké časy prenasledovania a zachovala si svoj evanjelickoluteránsky charakter.*⁵

Po vyše 200-ročnom úspešnom používaní Tranovského kancionála dostali naši ev. predkovia nový spevník obohatený o novú tvorbu v modernejšie znejúcej češtine. „*Idea vydania nového spevníka pre slovenských evanjelikov vznikla pri 200. výročí Tranovského kancionála. Dvaja vedúci činitelia cirkvi, superintendenti – Pavel Jozeffy a Ján Seberini vydali tri výzvy (1834, 1836, 1840) pre evanjelickú verejnosť a oslovili vedenia našich cirkevných zborov i významných literátov a hudobníkov, kde pripomenuli potrebu nových duchovných textov a melódií. Zpěvníková komisia (tvorili ju P. Jozeffy, S. Hojč, K. Kuzmány) pre vydanie nového spevníka bola založená v r. 1834. Pracovala 8 rokov a v r. 1841 jej prácu posúdila skupina schvaľovateľov (K. Kuzmány, M. M. Hodža, C. Zoch, S. Tomášik, S. Chalupka, I. Lauček). Stanovili počet duchovných piesní, ktoré mal nový spevník obsahovať. P. Jozeffy a J. Seberini tak oficiálne pripravili Zpěvník evangelický do tlače. Zásluhou farára a básnika Jána Kollára bol Zpěvník evangelický, obsahujúci 842 nenotovaných piesní, vydaný v Pešti r. 1842. Zpěvník mal byť novým, zrevidovaným vydaním Tranovského kancionála, ktorý mal nahradiť v celej cirkvi. Prijala ho však len tretina cirkevných zborov na Slovensku, ostatné používali naďalej Transcius. Dôvodom boli najmä konzervatívnosť ľudu, istý racionalizmus piesní a výhrady voči niektorým autorom. Prvé vydanie Zpěvníka (1842) obsahuje 842 piesní. Medzi najstaršie piesne patria tie, ktoré boli prevzaté z rôznych kancionálov zo 16. až 18. stor. (Karlsbergov, Kunvaldského, Žitavský, Klejchov, Závorkov). Potom sú tam preložené piesne rôzneho pôvodu a skupina 729 piesní, ktorých autorstvo je pripísané 97 autorom. Z nich najviac prispeli: Karol Kuzmány (92 piesní), Juraj Tranovský (62), Štefan Leška (52), Samuel Hruškovíc (46), Michal Miloslav Hodža (43), Jozef Melcer (43), Ján Chalupka (41), Samo Tomášik (24), Samo Chalupka (20), Ján Kollár (15)... Posledné vydanie Zpěvníka z r. 1982 obsahovala 842 pôvodných piesní a dva prídavky (spolu 152 piesní). Zásluhou Michala Miloslava Hodžu vznikajú nové texty piesní Kyrie a Krédo na slávnostnú časť cirkevného roka, komponované na pôvodné nápevy z Transcucia. Preto v súčasnom Evanjelickom spevníku máme pri adventných, vianočných, pôstnych, veľkonočných a svätodušných piesňach uvedené po dve piesne: pôvodné, väčšinou preklad J. Tranovského, a novšie, prevažne od M. M. Hodžu.*“⁶

Propagácia vo všeobecnosti znamená cielené rozširovanie informácií o niečom, pričom za hlavný cieľ sa považuje známosť uvedeného. V kontexte vývoja médií možno v súvislosti s evanjelickými duchovnými piesňami hovoriť o 3-stupňovej komunikácii. Spočiatku išlo o face-to-face communication (komunikácia tvárou v tvár). Pri šírení myšlienky, odkazu... boli využívané médiá, ktoré si nevyžadujú žiadne technické prostriedky – v našom prípade išlo o kazateľov a rečníkov prednášajúcich publikám.

⁵ Lutherova dekáda 2016. *Od reformácie k dnešku Prehľad dejín evanjelickej duchovnej piesne.* (1. časť)
Dostupné na: <https://www.ecav.sk/files/user/ld_2016_duchovna_piesen.pdf>

⁶ Lutherova dekáda 2016. *Od reformácie k dnešku Prehľad dejín evanjelickej duchovnej piesne.* (1. časť)
Dostupné na: <https://www.ecav.sk/files/user/ld_2016_duchovna_piesen.pdf>

Slovenskí vzdelanci pri šírení osvety a kultúry medzi pospolitý ľud využívali aj priamu propagáciu (letáky, stretnutia s cieľovými skupinami, listy...) a nepriamu propagáciu, ktorá bola z pohľadu súčasnosti limitovaná možnosťami konkrétnej doby. Významným medzníkom bolo vynájdenie kníhtlače (Gutenberg, 1455), následný rozvoj knižného trhu, ako aj rozvoj mediálneho trhu s printovými médiami (vrátane neperiodickej tlače, ku ktorej patrili kalendáre, napr. Domová pokladnica, Tranovského kalendár...). Ďalším nielen edukačným, ale aj persuzívnym nástrojom politických strán, ideí, komunit.... boli predovšetkým noviny a časopisy, ktoré vďaka využitiu moderných tlačiarenských techník boli čoraz cenovo dostupnejšie. Nástup masových médií bol spojený s gramotnosťou obyvateľstva, pričom všeobecne rozšírená gramotnosť (v našich podmienkach) sa spája s obdobím 18. – 19. storočia. V tomto období bolo možné v rámci existujúcej mediálnej produkcie naplno využiť vynález kníhtlače. Knihy (ale aj ďalšie tlačoviny) už neboli len výsadou elít, a to sa napokon reálne prejavilo na mediálnom (vrátane knižného) trhu.

Evanjelických duchovných piesní bolo teda spojené (aj) s technologickými možnosťami danej doby, s gramotnosťou recipientov, ktorých čitateľský (ne)záujem o predkladané diela limituje a ovplyvňuje pozíciu týchto diel na (knižnom, mediálnom) trhu.

V štúdií venovanej korešpondencii evanjelických duchovných a intelektuálov⁷ sa autorke podarilo vytvoriť zaujímavý sumár autentických informácií aj zo „*zákulisia intelektuálnych záujmov, lektúry a vydávania nielen náboženských kníh. Toto zákulisie je špecifické a voči predchádzajúcemu obdobiu istým spôsobom diskontinuitné v 80. rokoch 18. storočia, keď sa príslušníci evanjelickej konfesie stali vďaka Tolerančnému patentu rovnoprávnymi členmi spoločnosti a vďaka liberálnemu cenzúrnemu systému získali možnosť emancipovane sa podieľať na mohutnom rozvoji a diverzifikácii knižného trhu charakteristickom pre toto obdobie.*“⁸

Autorka ďalej hovorí, že práve v korešpondencii sa postupne „*rodili predstavy a konštrukcie o vhodnom náboženskom čítaní pre farníkov*“⁹ a tie sa následne pretavili do podoby prekladateľských či vydavateľských zámerov, hoci nie všetky sa podarilo realizovať.

„*Asi najčastejšie sa vynárajú projekty v segmente príležitostných vydaní: príležitostné kázne, básne, epitafy. Možno však sledovať vydavateľské zábery súvisiace s vydávaním teologických diel určených vzdelanejším recipientom a tiež diskurz o ich obsahu. Najčastejšie však venujú pozornosť vydávaniu náboženských kníh určených širšej evanjelickej komunite. Takto možno detailne sledovať príbeh vydania Cithary z roku 1787 a prípravy jej textov, iných menších spevníkov, modlitebných kníh a meditácií. Práve na základe korešpondencie sa podarilo*

⁷ KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochýb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 63-85.

⁸ KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochýb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 65.

⁹ KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochýb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 66.

zachytiť a osvetliť vydanie slovenského prekladu Kempenského *Imitatio* pod názvom *Schola Christi* ako výsledku úsilia Jána Ambroziho. Korešpondencia pomohla osvetliť nielen zatažené miesto vydania, mecenát, cenzúru a problematickú distribúciu, ale aj Ambroziho presvedčenie o dôležitosti, správnosti a význame podsunutia práve tejto knihy evanjelickému recipientovi, okrem iného aj jeho idealistickú víziu spojenia konfesií na jej základe. Extrahovanie Ambroziho vydavateľského projektu poukázalo aj na to, že existovalo niečo ako koncept čítania ľudu, edukatívno-katechetická predstava lektúry ako nástroja upevňovania a interiorizácie viery. V rámci tejto štruktúry malo pevné postavenie niekoľko, medzi nimi aj z teologického pohľadu neortodoxných titulov: malý a veľký Lutherov katechizmus, väčší spevník (*Cithara*), menší spevník (prípadne funebrál), modlitebné knihy, medzi nimi Arndtova *Zahradka rajska*, *Biblia*, resp. jej časti. Často boli vydávané menšie či väčšie postily. Nepatria už medzi elementárnu lektúru, ale dostávajú nás do štruktúry „nastavbového“ čítania, kam na základe doterajších poznatkov možno zaradiť niekoľko druhov či konkrétnych titulov – ako boli napríklad Arndove *Knihy o pravom kresťanstve*, rozjímavá literatúra, resp. laikom určené teologické pojednania ako bola *Listovnj odpoveď M. Institorisa-Mošovského*...“.¹⁰

Pre dostatočné šírenie hmotného aj nehmotného produktu je dôležité poznať príslušné cieľové skupiny a ak chceme byť aj na knižnom trhu úspešní, musíme poznať ich správanie, čítanie, požiadavky, potreby... Tieto faktory ovplyvňujú situáciu na mediálnom trhu a samotný dobový knižný trh bol pomerne komplikovaný. „Uskutočnenie vydavateľského zámeru bolo neoddeliteľne späté so zabezpečením primeraného kapitálu, pričom úspech odbytu finálneho produktu a naplnenie výšky očakávaného zisku z jeho predaja, bývali neisté. Vydavatelia hľadali spôsob ako uspokojiť svoje ekonomické záujmy, zaručiť návratnosť investovaných prostriedkov a súčasne dosiahnuť primeraný zisk. Vybudovaním siete predplatiteľov už pred samotnou fyzickou realizáciou vydania získali reálnu predstavu o potenciálnom odberateľskom zázemí, prilákať čo najväčšie množstvo kupujúcich a zadovážiť si tak financie z iných ako vlastných zdrojov prostredníctvom prenumerácie, resp. subskripcie.“¹¹

S rizikom nezájmu čitateľov sa stretávali vydavatelia aj v minulosti. Tlačená a cenzúrou prepustená literatúra súperila s rukopisne a ústne šírenou ilegálnou „literatúrou“ či slovesnosťou. Neskôr „idealistické koncepty už nenarážali na bariéru cenzúry a iných štátnou mocou organizovaných disciplinizačných aktov, ale na bariéru nezájmu potenciálnych odberateľov.“ (tamtiež, s. 67) Autorka sa domnieva, že táto bariéra vyplývala z nedostatku financií alebo „inou orientáciou ľudovej kultúry. Túto orientáciu evanjelickí duchovní vo svojich pozíciách pastierov nebrali na vedomie, alebo sa ju snažili nahradiť.“ Podobne, ako je to aj v súčasnosti, aj v spomínanom období „naše tušenia naznačujú, že už v tomto období existovalo a šírilo sa niečo, čo môžeme nazvať druhým pólom – brakom, pornografiou a okultnou literatúrou. Niečo o čitateľských prioritách prezradil už spomenutý Ambrozi, keď

¹⁰ KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochyb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 2010. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 66.

¹¹ BULKOVÁ, Petronela. Kultúrne a ekonomické aspekty prenumerácie. Biografia panovníčky Márie Terézie od Johanna Rautenstraucha (1779,1780). In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 2010. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 93.

vyjadril svoje sklamanie nad nezájmom o vydanie *Schola Christi* s poznámkou, že kniha by sa lepšie predávala, keby bola „ocultata“.“¹²

Nadalej prevládal záujem o modlitebné knihy a spevníky, ďalej o kalendáre, modlitebné knihy, jarmočné tlačé – náboženské piesne a modlitby, pričom ľudové a jarmočné piesne „konkurovali“ umelej čítanej a tlačenej poézii. Ako príklad uvádzame, že „bestsellerom“ nemeckých evanjelikov v Uhorsku (v 18. storočí) bol preklad a vydanie meditácii Philippa Balthasara Sinolda von Schutz, čo realizoval Baltazar Pongrac.¹³

*Dejiny knižného trhu nie sú identické s dejinami čítania. Máme približnú predstavu o význame knihy a alfabizácii meštianskych a vidieckych vrstiev obyvateľstva v 18. storočí, o spôsoboch čítania, o predčítaní, o funkcii knihy pri udržiavaní a interiorizácii viery. Pri skúmaní témy „čitateľské záujmy versus knižný obchod“ v 80. rokoch 18. storočia sa pravidelne objavujú tézy o posune či zmene čitateľských záujmov označené termínom sekularizácia, čo naznačuje tendenciu smerom k oddychovej (romány), ale aj smerom k odbornej či vedeckej literatúre, pričom autori vychádzajú najmä z analýz kníhkupeckých katalógov.*¹⁴

V druhej polovici 19. storočia pri predaji kníh zohrávali veľký význam aj kníhkupci, niektorí mali vlastné knižárske dielne, požičovne kníh, niektorí knihy dokonca aj vydávali.

Distribúciou kníh sa zaoberali viacerí kníhtlačiari. V 19. st. patrila na území Slovenska k najaktívnejším škarniclovská kníhtlačiareň, ktorej kníhkupecká činnosť bola pomerne rozsiahla. „*Propagácia a predaj kníh mala u škarniclovcov pravidelný systém. Knihy preberali aj do komisie a držali si obchodného zástupcu. Spolupracovníkom ich posielali prostredníctvom pošty a železnice. Dôverníci mali povinnosť zúčtovať knihy a poslať peniaze dvakrát do roka, koncom júna a koncom decembra. Za 10 predaných výtlačkov získali na prídavok 2 knihy zadarmo, t. j. odmenu 20 % alebo 10 % v knihách. Dôverníci pravidelne dostávali z tlačiarne ako propagačný materiál katalógy. Škarniclovci mali jeden z najlepších systémov propagácie a rozširovania literatúry 23 Ako formu propagácie využívali kníhkupecké zoznamy, oznamy v časopisoch a na obálkach kníh a inzeráty.*“¹⁵ Náboženské piesne boli vydávané aj v exulantskej tlačiarňi v Žiline, ktorá „vydávala náboženské piesne v samostatných spevníkoch, alebo aj ako prídavky k i iným dielam, ale vydávala aj samostatné náboženské piesne príležitostného charakteru. Najčastejšie sa tu stretávame s piesňami Adama Plintovica, ktoré v žilinskej tlačiarňi vyšli trikrát pod názvom *Zpěvové aneb Piesničky duchovní*. Ďalšiu náboženskú pesničku doplnenú o dve modlitby vydal u Jána Dadana

¹² BULKOVÁ, Petronela. Kultúrne a ekonomické aspekty prenumerácie. Biografia panovníčky Márie Terézie od Johanna Rautenstraucha (1779,1780). In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 67.

¹³ KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochýb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010.

¹⁴ KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochýb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 67.

¹⁵ KURUCOVÁ, Lívia. Odras rozširovania tlače v slovenčine na stránkach dobových periodík v druhej polovici 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 177.

mladšieho český exulant Michal Institoris. Ide o 8 stranovú tlač s názvom *Pjesnička Nábožná*, s piesňami sa stretávame aj v náboženskom vzdelávacom spise Jiříka Johannidesa *Dvojí spis učiněný*. Aj modlitby tvorili veľkú časť produkcie žilinskej tlačiarne. Často vydávanými autormi modlitieb bol Filip Kegelius, nemecký teológ, autor modlitebnej knižky s prvkami úvahy *Dvanáct přemýšlování duchovních*, ďalej sa tu tlačili diela Gašpara Neumanna a Johanna Habermanna. Veľkej popularite sa tešila aj modlitebná knižka českého autora, pražského kníhtlačiara Sixta Palmu *Močidlanského Perlička dítek božích*. Ďalšou modlitebnou knižkou, populárnou najmä v Čechách, bola kniha od exulantského autora Samuela Martinia z Dražova.¹⁶

Nástupom terciárnych médií bola ukončená „zlatá éra tlače“, čo poznačilo aj knižný trh. Pozornosť recipientov sa od kníh a printových médií priklonila smerom k filmu, rozhlasu, televízii, dnes k multimédiám a online priestoru. Vo svete súčasných médií evanjelické duchovné piesne ale nezanikli. Evidujeme príklady, keď sa im venuje pozornosť na stránkach odborných aj laických časopisov, organizujú sa podujatia (konferencie, výstavy, festivaly...), ktoré mapujú nielen historické kontexty ich vzniku či literárno-hudobné kontexty a prvky, ale aj ich odkaz pre súčasného človeka. Existujú filmové dokumenty zamerané na ich tvorcov. Mapované obdobie (17. – 20. storočie) je z pohľadu analýzy využívaných metód a foriem propagácie evanjelických duchovných piesní zaujímavé predovšetkým v kontexte významne odlišných možností propagácie, ktorá sa počas uvedeného obdobia výrazne menila a možnosti v 20. storočí sa od možností v 17. storočí významne odlišujú. Predložená krátka štúdia predkladá základné body, ktoré vytvárajú základnú bázu pre ďalšie rozpracovanie uvedeného.

Zoznam bibliografických odkazov

- BRTÁŇ, Rudolf. *Z problematiky slovenského baroka*. Dostupné na: <
https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/120227/SpisyFF_141-1968-1_11.pdf?sequence=1>
- BULKOVÁ, Petronela. Kultúrne a ekonomické aspekty prenumerácie. Biografia panovníčky Márie Terézie od Johanna Rautenstraucha (1779,1780). In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 93-113.
- KOLLÁROVÁ, Ivona. Niet pochyb, že táto kniha sa bude dobre predávať: Vydavateľské projekty evanjelických intelektuálov a bariéry recepcie náboženských kníh. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 63-85.
- KURUCOVÁ, Lívia. Odraz rozširovania tlače v slovenčine na stránkach dobových periodík v druhej polovici 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava, 2010, s. 173-181.
- LENGOVÁ, Jana. Cithara sanctorum a jej hudobné kontexty v 19. storočí. In: *Slovenská hudba vo vojvodine 2012 - cirkevná hudba vojvodinských Slovákov. 2012. Zborník prác 8. konferencie muzikológov a hudobných odborníkov Nový Sad*. Dostupné na:
<http://www.slovackizavod.org.rs/sites/slovackizavod.org.rs/files/zbornik_2013_preview.pdf>

¹⁶ PAĐOUR, Rastislav. *Dejiny kníhtlače v Žiline*. Brno: Filozofická fakulta Masarykova univerzita, 2013. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/zy3r7/Finalna_BP_PDF.pdf>

Lutherova dekáda 2016. *Od reformácie k dnešku Prehľad dejín evanjelickej duchovnej piesne.* (1. časť) Dostupné na: <https://www.ecav.sk/files/user/ld_2016_duchovna_piesen.pdf>

PAĎOUR, Rastislav. *Dejiny kníhtlače v Žiline.* Brno: Filozofická fakulta Masarykova univerzita, 2013. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/zy3r7/Finalna_BP_PDF.pdf>

PLICHTOVÁ, Markéta. *Public relations v kultúre.* Bratislava: UK Bratislava, 2015. 82 s.

VALACH, Juraj. *Tlačiar v službách národného obrodzenia - Jozef Škarnicel.* Dostupné na: <<http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2005valach5>>